

**TÜRKİYE'DE 1950–2006 DÖNEMİNDE BÜTÇE GELİR-
GİDER YÖNETİMİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA:
TEK PARTİ VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİNİN
KARŞILAŞTIRMASI**

**AN EMPIRICAL STUDY ON BUDGET REVENUE-
EXPENDITURE MANAGEMENT IN 1950–2006 PERIOD IN
TURKEY: A COMPARISON OF SINGLE PARTY AND
COALITION GOVERNMENTS**

**Yrd.Doç.Dr.Murat ASLAN¹
Yrd.Doç.Dr.Semih BİLGE²**

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de 1950–2006 döneminde Genel Bütçe gelir ve gider tahminleri ile gerçekleştirmeleri arasındaki farkın ya da sapmanın, koalisyon ve tek partili hükümet dönemleri arasında, farklı olup olmadığını incelemektedir. Çalışmada t testi ve regresyon analizi olmak üzere iki istatistik yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın temel olarak cevaplandırmak istediği soru ile ilintili olarak hükümet türü değişkeni temel odak noktası olup, bu değişken tek ve koalisyon yönetimini kapsayıcı bir kukla değişkendir. Yapılan istatistikî analizler, Türkiye’de koalisyon dönemlerinde bütçe giderlerinde meydana gelen sapmaların, tek partili dönemlere göre anlamlı bir şekilde fazla olduğunu göstermiştir. Gelir tahmini ile gelir gerçekleştirmeleri arasında bu şekilde bir ayrışma tespit edilememiştir.

ABSTRACT

This study investigates whether the difference or deviation between the General Budget revenue and expenditure estimations and realizations differs between coalition and single party governments over the 1950-2006 period in Turkey. Two statistical methods, namely t test and regression analysis are used in the study. The government type variable is the focal point related to the question this study basically wants to respond to, and such a variable is a proxy-variable covering the single party administrations and coalition administrations. The statistical analyses shows that the deviations occurred in the budgetary expenditures during coalition period in Turkey were significantly higher. Such differentiation couldn't be assessed between the revenue estimations and revenue realizations.

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü.

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü.

Koalisyon Hükümetleri, Devlet Bütçesi, Bütçe Açıkları, Bütçe Yönetimi, Politik Konjonktür Teorileri.
Coalition Governments, Government Budget, Budget Deficits, Budget Management, Political Business Cycles.

GİRİŞ

Toplumsal ihtiyaçların tespit edilmesi ve kamu hizmetlerinin kimler için ve ne kadar üretileceğinin belirlenmesi bir siyasal tercih ve karar konusudur. Parlamenter demokrasiye dayalı rejimlerde, harcama yapma ve gelir toplama yetkisinin içselleştiği bir siyasal araç olan bütçe, devlet aygıtının yönetilmesinde önemli bir unsur olarak kabul edilebilir. Demokratik temsilde halk, siyasal tercihlerine göre bir yasama meclisi seçmekte ve bu meclis bir bütçe yaparak hangi hizmetlerin üretileceğine, maliyetlerin kimlere ödeteleceğine karar vermektedir. Halkın kamu hizmeti isteklerini, yasama organında temsilciler ve bunların bağlı oldukları siyasal partiler, açıklayıp yorumlarlar. Temsilciler meclisinde çoğunluğa sahip olan siyasal görüş (parti ya da partiler koalisyonu) halk iradesini bir hükümet programı haline getirir; bürokrasiye uygulatır (Bulutoglu, 2004: 31). Yasama organı, onaylamış olduğu bütçe ile yürütme organı için ödenek tahsisinde bulunarak, yürütmenin gerekli faaliyetlerde bulunmasını sağlar. Yürütme organı, kamu hizmetlerini tahsis edilen bu ödenekleri siyasi tercihleri doğrultusunda kullanarak gerçekleştirir.

Son 20–30 yılda özellikle bazı sanayileşmiş ülkelerde bütçe açıkları ve kamu borçlarında sürekli bir artış yaşanmıştır. Bu açıkları ya da artan borçları bir takım makroekonomik değişkenlerle (örneğin ekonomik büyüme, cari açık vb.) ilişkilendirmek mümkündür. Bir ülkede bütçe ve kamu açıklarının nedenlerini sadece iktisadi ve mali değişkenlerle açıklamak yeterli olmayacaktır. Bunların yanı sıra bu açıklara etki etmesi muhtemel pek çok politik ve kurumsal değişkenin de ele alınması gerekmektedir. Mali politikaların seçiminde karar verici olan hükümetin türü, hükümeti oluşturan parti ve/veya partilerin gücü veya bütçe sürecini yöneten kurumlar arasındaki kutuplaşma gibi politik değişkenler de ülkeler arasındaki bütçe açıkları ve kamu borçlarındaki farklılıkları anlamada önemli faktörlerdir (Huber vd., 2003: 333).

Mali politikaların seçiminde etkisi olan çeşitli politik değişkenlerin rolü ve önemi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı iktidardaki hükümet türü ile ekonomik veriler arasında ilişkileri araştıran çalışmalardır. Ülkemizde tek parti dönemleri ile koalisyon dönemleri arasındaki ekonomik performans farklılıklarını inceleyen çok fazla çalışmanın olmaması, bu konunun araştırılması gereğini doğurmuştur.

Türk siyasi sisteminden bu konu ile ilgili olarak altı çizilmesi gereken önemli bir nokta; Türkiye’de cumhuriyetin ilanından itibaren kurulan hükümet sayısının çokluğu ya da kurulan hükümetlerin ömürlerinin son derece kısa oluşudur. 1923–1950 arasındaki dönemi genel olarak tek partili dönem kabul edilirse; 1950 -2008 arasındaki 58 yıllık dönemde 42 hükümet

kurulmuştur. Bu dönemde ortalama hükümet ömrü yaklaşık olarak 1,38 (ya da 1 yıl 5 ay)'dir. Bu 42 hükümetin 15'i tek parti hükümeti olmuştur. 1950–60 döneminde tek başına iktidar olan DP 5; 1965–71 arasında tek başına iktidar olan AP 3; 1983–1991 arasında tek başına iktidar olan ANAP 4; 2002–2009 arasında tek başına iktidar olan AK Parti ise 3 ayrı hükümet kurmuştur. Söz konusu 42 hükümetten 15'i ise koalisyon hükümetleri şeklinde oluşturulmuştur. 1961–65 arasında 4, 1974–79 arasında 4, 1991–2002 arasında 7 koalisyon hükümeti görev yaparken, demokrasiye ara verilen 1960–61, 1971–73 ve 1980–83 dönemlerinde toplam 7 ara rejim hükümeti işbaşında bulunmuştur. Bu arada üçü güvenoyu alamayan, ikisi ise kısa sürelerle görev yapan 5 azınlık hükümeti de Türk siyaset sahnesinde yerini almıştır (Karaca, 2003: 92). Genç Cumhuriyet'te, ortalama hükümet ömrünün yaklaşık olarak 1,38 (yaklaşık olarak 1 yıl 5 ay) gibi kısa bir süre olması, Türkiye'de hükümet olmanın ne denli zor olduğunu göstermektedir. Bu ortalama bir anlamda Türkiye'de koalisyon dönemleri ya da azınlık hükümetleri gibi siyasi otoritenin güçsüz olduğu durumların, ne kadar yaygın bir şekilde gözlemlenen bir olgu olduğunu göstermektedir. İşte bu çalışmanın araştırdığı temel soru bu noktadan hareket etmektedir. Bu çalışmanın cevaplandırmak istediği temel soru: "Türkiye'de koalisyon hükümetleri dönemleri ile tek partili hükümet dönemleri arasında, bütçe aracılığı ile yürütme organına tahsis edilen ödeneklerin kullanılması ve gelirlerin toplanması yetkisinin kullanımında bir farklılığın olup olmadığıdır."

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır: Çalışmanın birinci bölümü, genel anlamda bir literatür taraması şeklindedir. Bu bölümde bir çok makro ekonomik değişken temel alınarak koalisyon dönemleri ile tek partili hükümet dönemleri arasında farklılıkları vurgulayan teorik ve ampirik çalışmalar özetlenecektir. İkinci bölümde kısaca koalisyon hükümetleri ve bütçe yönetimi ilişkisine değinildikten sonra üçüncü bölümünde genel olarak model ve veri tanıtılacak, istatistik ve ekonometrik model uygulanacak daha sonra bu analizlerin sonuçları yorumlanacaktır. Sonuç kısmında ise bulguların Türkiye bağlamında ne ifade ettiği tartışılacak ve politika önermelerinde bulunulacaktır.

1. KOALİSYON HÜKÜMETLERİ ve MAKRO EKONOMİK DEĞİŞKENLER

Her politik rejimde, siyaset ile ekonomi değişik biçimlerde karşı karşıya gelmiştir. Politika ekonomiden etkilendiği gibi, ekonomiyi de etkileyen bir unsur olmuştur. Bir ülkenin politik yapısı, benimsenen politik ideoloji ve politik yapıya dayalı dolaylı ve dolaysız etki yapan bütün unsurlar, ekonominin modelini ve işleyişini etkilemektedir. Buna karşın ekonomide geçerli prensipler, ekonominin yapısı, başarısı ve ortaya çıkardığı sonuçlar da politik modele ve işleyişine yön vermektedir (Onur, 2004: 2). Günümüzde siyasal karar verme sürecinin yalnızca ekonomik değişkenlerle ilgili olmadığı, aynı zamanda bu kararların alındığı politik ve kurumsal çevrenin de etkili olmaya başladığı görülmektedir.

Çok partili temsili demokrasiye dayanan parlamenter rejimlerde, seçim sisteminden dolayı bazen partilerin hiç birisi mecliste çoğunluğu sağlayamaz. Bu durum, birden çok siyasi parti veya grubun ortaklaşa kurduğu hükümet ve yönetim biçimi olan koalisyon hükümetleri ve hatta şartlar elverişliyse mecliste çoğunluğu olmayan bir partinin, tek başına kurduğu azınlık hükümetlerinin kurulması şeklinde sonuçlanmaktadır.

Koalisyon hükümetlerinin makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışan birçok çalışma yapılmıştır. Miller (1997), Alesina (1989), Alesina ve Perotti (1996), Bussiere ve Mulder (2000), M.J. Gasiorowski (1998), Cukierman, Edwards ve Tabellini (1992), A. Hossain ve A. Chowdhury (1998), Alesina ve Drazen (1991), Eren ve Bildirici (2001), Akarca ve Aysit (2006) ve Karaca (2003) koalisyon hükümetleri ile ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Roubini ve Sachs (1989a, 1989b), Alesina ve Drazen (1991), De Haan ve Sturm (1994), Ohlsson ve Edin (1991), De Haan ve Sturm (1997), De Haan ve diğerleri (1999), Kontopoulos ve Perotti (1999), Perotti ve Kontopoulos (2002), Volkerink ve De Hann (2001), Alesina ve Perotti (1995), Spolaore (2004), Huber vd., (2003), Tutar ve Tansel (2000), Karaca (2003), Şenesen (2000) ve Kuştepe ve Önel (2006) ise koalisyon hükümetleri ile bütçe açıkları, kamu borçlanması ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi yaptıkları teorik ve ampirik çalışmalar ile açıklamaya çalışmışlardır.

Siyasal ve sosyo-ekonomik açıdan farklı grupları temsil eden siyasi partilerin, koalisyon hükümetleri çatısı altında iktidarı paylaşmaları, hem farklı grupların isteklerinin temsili hem de diğerleri aleyhine bir uygulamanın gerçekleşmesini engelleyebilecek en uygun yapıyı oluşturmuştur. Bu durum daha katılımcı ve demokratik bir ortamın oluşması açısından önemlidir. Koalisyon hükümetlerinin çoğunluk partisi iktidarlarına göre daha demokratik oldukları tartışılmaz bir gerçektir (Yalansız, 2006). Fakat yukarıda bahsedilen çalışmalarda da belirtildiği gibi güçlü bir ekonomi için, istikrar ve güven ortamı açısından tek parti iktidarları tercih edilirken, ülkelerin karşılaştığı temel ekonomik problemlerin sorumluları arasında istikrarsız koalisyon hükümetlerinin olabileceği düşüncesi yaygındır. Tek parti hükümetlerinin ekonomide daha başarılı olduğunun düşünülmesinin altında yatan temel etken, hızlı bir şekilde karar alınıp uygulanabilmesi ve bu sayede sorunlara gecikmeden müdahale edilmesinin, uygulanan politikaların başarı şansını arttırmasıdır. Bütçelerin kamu yönetiminde karşılaşılan güçlüklerin çözümlenmesinde yöneticilere yardımcı olup, kamu yönetiminde verimliliği ve etkinliği arttıran bir yönetim aracı olduğu göz önünde bulundurulursa, tek parti dönemlerinde bu araç çok daha etkin bir şekilde kullanılabilir.

Koalisyonlarda, hükümeti oluşturan partilerin karşılıklı güven, saygı ve işbirliği anlayışı çerçevesinde hareket etmeleri, uyumlu ve ortak hedeflerde anlaşmış olmaları beklenmektedir. Fakat her siyasi partinin başında bir lider ve onun etrafında toplanmış, hiyerarşik olarak örgütlenmiş parti kadroları vardır. Demokrasi ve uzlaşma kültürünün gelişmediği toplumlarda siyasi partiler asıl işlevlerini giderek yitirerek, destekçilerinin

kişisel çıkarlarına hizmet eden lider sultanın olduğu kurumlara dönüşebilirler (Yılmaz, 2003: 65–69). Bunun yanı sıra koalisyon dönemlerinde siyasi partilerin popülist politikaları, partizanca davranışları, kayırcılıkları ve ülke kaynaklarını adil paylaşmamaları gibi bazı faktörler koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlık yaratabileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Koalisyondaki partilerin bu tip uygulamalar içine girmeleri, kamusal kaynakların etkin ve verimli kullanılmasında gerekli hassasiyeti göstermemelerine, kaynak israfına, mali saydamlığın kaybolmasına ve mali disiplinsizliğe yol açabilecektir.

Hükümetin birden fazla partiden oluşan bir koalisyon olması, hiçbir partinin kendi programını aynen uygulamasına imkân vermemektedir. Çok sayıda partinin zayıf çoğunluğuna dayanan koalisyon hükümetleri, üyeleri üzerinde disiplin kurmada güçlük çekerler. Çünkü zayıf çoğunluğa dayanan koalisyonlar, milletvekillerinin göreceli önemlerini ve etkinliklerini arttırmaktadır. Bu durum parti içi disiplinsizliklere ve milletvekillerinin politik güçlerinde artma isteği şeklinde kendini göstermektedir. Bunun yanı sıra koalisyonun yıkılmasından sonra kurulacak yeni hükümette, bakanlık almayı bekleyenlerin sayısı da az değildir. Ayrıca koalisyon ortağı partiler de, hükümet protokolünde olan ve olmayan konularda sık sık anlaşmazlığa düşerek, iktidar paylarını sürekli yüksek tutmaya çalışırlar. Bütün bu etkenler, koalisyon iktidarının etkinliğini törpüleyecektir (Bulutoğlu, 2004: 35).

Koalisyon hükümetleri, tek parti hükümetlerine kıyasla yapısal ekonomik reformlara öncülük etme ve yönetme konusunda da, ortakların anlaşamamasından dolayı daha fazla zorlanmaktadır (Bussiere ve Mulder, 2000; Zaman Gazetesi, 2007). Koalisyon hükümetlerinde herhangi bir konuda karar almak için ortakların hepsinin ikna edilmesi gerekmektedir. Çoğu zaman hiç birinin tam olarak ikna olmaması sonucu ortaya asgari müştereklerde uzlaşmayla oluşturulmuş kararlar çıkmaktadır. Hem kararların alınmasının gecikmesi hem de alınan kararların bu uyumsuzluktan ötürü yetersiz olması sorunların çözümünü güçleştirmektedir.

1.1. Koalisyon Hükümetleri ve Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi

Koalisyon hükümetleri dönemlerinde enflasyon ve büyüme gibi makro ekonomik değişkenlerin nasıl bir seyir izlediği iktisat ve maliye yazınında önem verilen konulardan birisidir. Koalisyon hükümetlerini de içine alan politik istikrarsızlığın, temel makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Politik istikrarsızlık, yüksek enflasyon, yüksek işsizlik ve düşük büyüme şeklinde birçok ülkede ortaya çıkan zayıf makroekonomik performansın sebebi olarak gösterilmektedir (Miller, 1997: 12). Politik istikrarsızlığın nedenleri konusunda günümüzde çok çeşitli açıklamalar yapılmaktadır. Günümüz demokrasilerinde koalisyon hükümetleri ve parlamentoların kutuplaşması, politik istikrarsızlık göstergelerinin en önemlileri arasında sayılmaktadır (Eren ve Bildirici, 2001: 31).

Alesina (1989), 20 sanayileşmiş ülkeyi kapsayan çalışmasının sonucunda politik istikrar ile ekonomik sonuçlar arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada Alesina politik istikrarsızlığın, enflasyon ve işsizlik ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu tespit etmiştir.

Bussiere ve Mulder (2000), politik istikrarsızlığın, düşük rezervlere ve zayıf ekonomik temellere sahip ülkelerdeki ekonomik kırılganlık üzerinde güçlü etkileri olduğunu ortaya koydukları çalışmalarında, bölünmüş ve kutuplaşmış parlamentoların ve koalisyon hükümetlerinin reformları geciktireceğini ve koalisyondaki partiler arasında reformlar konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıkların da bütçe açıkları yaratacağını göstermişlerdir.

Alesina ve Perotti (1996), politik istikrarsızlığı inceledikleri çalışmalarında gelir eşitsizliği sonucu oluşan politik istikrarsızlığın ve belirsizliğin, yatırımları azaltacağını, bunun da ekonomik büyümeyi düşüreceğini tespit etmişlerdir. M.J. Gasiorowski (1998), politik istikrarsızlık durumlarında, devletlerin kamu harcamalarını artırma ve faiz oranlarını düşük tutma yoluyla istikrarsızlığı kontrol etmeye çalıştığını ve bunun sonucunda da büyüme de bir azalma yaşanırken, enflasyon da bir artış olacağına dikkat çekmiştir.

Cukierman, Edwards ve Tabellini (1992), gelişmiş ve gelişmekte olan 79 ülkeyi kapsayan çalışmaları sonucunda politik istikrarsızlık ve senyoraaj arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Politik istikrarsızlık ve kutuplaşmaya dayanan politik sistemlerde vergi yapısı daha verimsiz olmakta ve istikrarlı ve homejen topluluklara oranla kamu bütçesinin finansmanı daha fazla senyoraaja dayanmaktadır.

A. Hossain ve A. Chowdhury (1998), gelişmekte olan ülkelere daha çok seçim ve koalisyon dönemlerinde görülen makro ekonomik popülizmin, kamu açıkları, yüksek enflasyona ve dış dengesizlikleri arttırdığını tespit etmişlerdir. Alesina ve Drazen'in (1991), "yıpratma savaşı"³ (war of attrition) olarak bilinen modellerinin bir sonucu da, koalisyon dönemlerinde uygulanan istikrar programlarında yaşanan gecikmelerin enflasyona da neden olabileceğidir.

Ülkemizde bu konu ile ilgili olarak yapılan çalışmalar sınırlıdır. Akarca ve Aysit (2006), 1950–2004 yılları arasındaki genel ve yerel seçimlerin, ekonomi politikaları ve seçmenin buna verdiği tepkileri kapsamlı bir şekilde analiz etmişlerdir. Bu çalışmaya göre, Türk seçmeni hükümetlerin ve partilerin ekonomi performansını iki ana kritere göre değerlendirmektedir: "Büyüme ve Enflasyon." Çalışma, Türk seçmenlerin, koalisyon hükümetlerinde büyüme ve enflasyona daha sert tepki gösterdiklerini ortaya koymuştur. Ayrıca seçmenler, koalisyon hükümetleri döneminde kararlarını verirken ekonomik kriterlerin yanında istikrar, güven ve kavga ortamına da dikkate almaktadır. Seçmenler partilere oy verirken genelde iktidardaki partinin son bir yılına daha çok önem verme eğilimindedirler. Koalisyon hükümetleri döneminde ise, seçmenler ekonomik büyümede meydana gelen

³ Bu model, başlık 1.2'de ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

değişimlerden koalisyonların büyük ortağını sorumlu tutarken; enflasyondaki gelişmelerden tüm koalisyon partilerini sorumlu tutma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Karaca (2003), koalisyon ve tek parti hükümetlerinin ekonomideki performanslarını, görev yaptıkları yıllara (1950–2002) ait ekonomik göstergelerle (büyüme, enflasyon, bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi) incelediği çalışma sonucunda genel olarak tek parti hükümetlerinin ekonomi yönetiminde koalisyon hükümetlerinden daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fakat tek parti hükümetlerinin de ekonomi yönetiminde tam başarılı olmadıklarından dolayı bu başarının göreceli olduğunu da belirtmiştir. Çalışmaya göre koalisyon hükümetleri döneminde ekonomik büyüme oranı istatistiksel olarak anlamlı derecede düşük kalırken, bütçe açıklarının koalisyon dönemlerinde anlamlı derecede yükseldiği ortaya çıkmıştır. Koalisyon hükümetleri dönemlerinde enflasyonun yükseldiği ve cari işlemler dengesi açıklarının yüksek gerçekleştiği de görülmektedir ama bu sonuçlar istatistikî olarak anlamlı değildir.

Eren ve Bildirici (2001) ise, 1980–2001 yılları arasında Türkiye'nin siyasi ve iktisadi istikrarsızlığını inceledikleri çalışmalarında, koalisyon hükümetlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

1.2. Koalisyon Hükümetleri ve Bütçe Açıkları-Borçlanma-Kamu Harcamaları İlişkisi

Politik-ekonomi literatüründe yakın zamanda yapılan çalışmalar, bütçe dengesi/dengesizlikleri ile kurumsal faktörler, seçimler ve ideolojik bakış gibi konularda yoğunlaşmıştır. Politik-ekonomi yazınında oldukça önemli katkıları olan Alesina ve Perotti, 1995 yılında yapmış oldukları çalışmalarında bütçe açıkları ve kamu borçları ile ilgili politik-ekonomik modelleri 6 ana başlık altında sınıflandırmıştır: 1. Mali ilizyona uğramış saf seçmenler ve fırsatçı politika-yapıcılarına dayanan modeller, 2. Stratejik bir değişken olarak borç modelleri, 3. Nesiller arası yeniden dağıtım, 4. Koalisyon hükümetlerindeki siyasi partilerin ve/veya sosyal grupların çatıştığı dağıtım modelleri (war of attrition-yıpratma savaşı) 5. Coğrafi olarak dağılmış çıkar grubu modelleri, 6. Bütçesel kurumların etkisine vurgu yapan modeller (Alesina ve Perotti, 1995: 5). Pinho bu sınıflandırmaya ilave yapmış ve “politika yapıcıların ideolojik kökenlerine dayanan modelleri de bu sınıflandırmaya dâhil etmiştir (Pinho, 2004: 9).

Mali politikalara karar veren kurumlar arasındaki anlaşmazlıklara (siyasi partiler arasındaki çatışmalara) odaklanan çalışmalar, özellikle 90'lı yıllardan itibaren iktisat yazınında önem kazanmaya başlamıştır. Bu yazında ortaya konulan önemli bir durum, siyasi çatışmalar ya da uzlaşmazlıklar ile koalisyon hükümetleri arasında kurgulanan güçlü bağıdır. Bu bağ ekseninde inşa edilen teorik modeller genelde karar verme sürecine, bu sürece katılan birimlerin sayısındaki artışa ve bu sürece katılan birimlerin nispi olarak homojen ya da heterojen olmasına bağlı olması durumlarını incelemiştir. Bu şekilde kurgulanan teorik modelleri referans alarak yapılan ampirik

çalışmalar, ekonomik performansı niteleyebilecek pek çok ekonomik göstergenin, koalisyon hükümetleri zamanında tek partili hükümet dönemlerine göre daha kötü değerler aldığını göstermiştir.

Roubini ve Sachs (1989a, 1989b), Alesina ve Drazen (1991), Spolaore (1993) ve Drazen ve Grilli (1993), kamu-borç istikrarı ile ilgili “yıpratma savaşı” modelleri geliştirmişlerdir. Hükümetteki partiler, cari borç seviyesinde veya sürekli artan açıkların düzenlenmesi gereği üzerinde anlaşsalar bile mali düzenleme maliyetlerine katlanıp katlanmamayı geniş bir biçimde tartışacaklardır. Hükümetin kontrolü tek bir partide iken maliyetler, kolaylıkla dışarıya kaydırılabilir. Çok partili hükümetler de maliyetleri dışarı kaydırmayı deneyecekler fakat hükümetteki partiler arasında düzenleme maliyetini tarafsız olarak dağıtmayı planlamak çok daha zor olacaktır. Koalisyon hükümetini oluşturan partilerin sayısı ne kadar fazlaysa ve kutuplaşmalar yüksekse, tarafsız düzenleme planları yapmak o kadar zor olacaktır. Partiler arasında istikrar programları uygulamaya konmadan önce diğer tarafların yükselen borçlara daha ne kadar tahammül edeceği ile ilgili belirsizlik dikkate alındığında, daha kutuplaşmış ve bölünmüş hükümetler, birleşik hükümete nazaran daha fazla tıkanma yaratacaklar ve istikrarı geciktireceklerdir. Yıpratma savaşı modelleri, hükümet içinde parçalanmışlıklar ve taraflı menfaatlerin kutuplaşmasına vurgu yapmaktadır (Franseze, 2000: 7).

Roubini ve Sachs’ın (1989a, 1989b), politik değişkenlerin mali politikalar ile ilgili olduğuna dair yaptığı çalışmalar, bu alanın temel eserlerinden sayılmaktadır. Yazarlar oluşturdukları Politik Güç Yayılma İndeksi (Political Power Dispersion Index) ile hükümetleri, tek veya çok partili; azınlık veya çoğunluk olarak kategorilere ayırmışlar ve puanlama yapmışlardır. 14 OECD ülkesini kapsayan analizler sonucunda, diğer unsurların eşit olması halinde bile geniş koalisyon hükümetlerinin tek-partili çoğunluk hükümetlerine göre daha büyük bütçe açıkları yaşandığını göstermişlerdir. Bütçe kesintisi yapabilmek için koalisyonu oluşturan partiler arasında politik uzlaşma gerekmektedir. Çok partili koalisyon hükümetlerinde, koalisyon üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklardan doğan politik engellemelerden dolayı bu uzlaşmayı sağlamak daha zor olacağı ve partiler arası çatışmalar derinleşeceği için, bütçe kesintileri başarısız olacaktır. Bu açıdan koalisyon hükümetleri, özellikle koalisyondaki partilerin sorumlu oldukları seçmenlere karşı harcamaların kesilmesi veya vergilerin artırılmasını veto etme hakkına sahip oldukları için mali disiplinsizliğe daha eğilimlidirler ve bu hükümetlerde güçlü ekonomik politikalar uygulamak çok daha zordur (Roubini ve Sachs, 1989b; Alesina ve Drazen; 1991).

Alesina ve Drazen (1991), koalisyon hükümetleri döneminde karar alma konusunda niçin gecikmeler yaşandığını açıklamak ve koalisyon hükümetlerinin kamu borçlarını arttırma konusunda daha meyilli olduklarını göstermek için oyun teorisine dayanan bir model geliştirmişlerdir. Bu model literatürde “yıpratma savaşı” modeli olarak bilinmektedir. Yıpratma savaşı modeli, koalisyon hükümetindeki partilerin yapılacak reformların maliyetinin nasıl paylaştırılacağı konusunda anlaşamamaları yüzünden reformların

gecikeceği üzerine kuruludur. Politik partiler reformun gerekliliği ve yükün paylaşımı noktasında anlaşamamaktadır. Bu anlaşmazlık sonucunda karar alma süreci uzamakta, reformlar aksamakta ve kamu borçları artış göstermektedir.

De Haan ve Sturm (1994), AB üyesi ülkeler üzerine yaptıkları çalışmada koalisyonların, istikrarsız hükümetler olmaya daha fazla eğilim gösterdiklerini ve kamu borcu artışının hükümet değişim sıklığı ile pozitif; bütçe prosedürleri ile negatif bir ilişki içinde olduğu sonucuna varmışlardır. Bu sonuç, dengesiz hükümetlerin olduğu ülkelerin kamu borcunu kontrol etmede daha fazla zorluk yaşayabileceklerini ifade etmektedir. Ayrıca bu çalışma ile yazarlar, sol-kanat hükümetlerin bulunduğu ülkelerde toplam çıktıda kamu harcamalarının payının daha fazla artış eğilimi göstereceği sonucuna da ulaşmışlardır.

Teorik anlamda yıpratma savaşı modelleri oldukça başarılı bir biçimde kurgulanırken, ampirik çalışmalarda bu modellerin sonuçları arasında birliktelik görülmemektedir. Ayrıca daha sonraki araştırmalar da bu zayıf hükümet hipotezini destekleme açısından ciddi kanıtlar bulamamıştır (Ohlsson ve Edin, 1991; De Haan ve Sturm, 1997). Ohlsson ve Edin (1991), Roubini ve Sachs'in politik güç yayılım indeksini çoğunluk koalisyon hükümetlerinden çok, azınlık hükümetlerinin etkilerini ele aldığı gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Ohlsson ve Edin, Roubini ve Sachs'in indeksini dört ayrı göstergeye bölerek yaptıkları çalışmada, yalnızca azınlık hükümetleri ile açıklar arasındaki karşılıklı ilişkiyi bulmuşlardır. De Haan ve Sturm (1997), Roubini ve Sachs'in (1989) güç yayılım indeksinde çeşitli düzeltmeler yapmışlar ve "düzeltilmiş güç yayılım indeksi" kullanılarak ülkeler arası borç birikimi farklılıkları ile hükümet harcamalarındaki seviye farklılıklarını açıklamaya çalışmışlardır. 21 OECD ülkesi için 1982–1992 dönemini kapsayan çalışmanın bulguları, ne kamu borcunun büyümesinin ne de kamu harcamalarının seviyesinin, Roubini ve Sachs'in "düzeltilmiş politik güç yayılım indeksi" ile ilgili olmadığını göstermiştir. De Haan ve Sturm'un bu makalesi (1997), Roubini-Sachs güç yayılım indeksinin bazı hataları da barındırdığı düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

De Haan ve diğerleri (1999), 1979–1995 yılları arasında OECD ülkelerini kapsayan çalışmalarında, ülkeler arası mali politika değişikliklerinin hükümet tipiyle ilişkili olup olmadığını ve borçların büyümesinin hükümetteki parti sayısı ile ilgili olup olmadığını araştırmışlardır. Literatürdeki çeşitli tanımları kullanan yazarlar, hükümet türünün ülkeler arası mali politika değişikliklerini etkilediğine dair kanıt bulamamışlardır. Fakat hükümetteki parti sayısının merkezi hükümet kamu borcu artışını etkilediğini bulmuşlardır.

Diğer bir araştırma alanı da hükümetteki bölünmüşlüğü boyutudur. Bölünmüş hükümetlerde karar vericilerin sayısı ne kadar fazlaysa, her biri belirli bir politikanın diğerleri üzerine yükleyeceği maliyetleri, daha az kabul edecektir. Kontopoulos ve Perotti (1999), mali sonuçların bir belirleyicisi olarak, karar vermede bölünmenin rolünü 20 OECD ülkesinin yıllık panel verileri ile araştırmışlardır. Mali karar verme sürecine çeşitli gruplar ve

kurumlar katıldığı zaman bölünmenin ortaya çıkacağını belirten yazarlar, karar vericilerin sayısını ilk belirleyici etken olarak kabul etmişler ve mali karar verme sürecinin yasal yönüne vurgu yapmışlardır. Yazarlar, ilk bölünme ölçüsü olarak koalisyondaki partilerin sayısını almışlar ve bunu “koalisyonun boyutu” olarak tanımlamışlardır. Bir diğer bölünme ölçüsü olarak da mali karar verme sürecinin yönetsel yönüne vurgu yapmışlar ve “kabine boyutu” olarak adlandırdıkları bu ölçüyü harcamacı bakanlıkların sayısını kullanarak tanımlamışlardır. Yazarlar, 70 ve 80’li yıllardaki geniş makro ekonomik şokları da kapsayan dönemde harcamacı bakanlıkların, harcamalar üzerinde güçlü ve çok sağlam etkileri olduğunu bulmuşlardır. Koalisyondaki partilerin sayısı ile harcamaların istatistikî olarak anlamlı olduğunu test etmişlerdir. Ancak bu sonucun son 20–30 yıl için geçerli olduğunu ve harcamacı bakanlıkların sayısına göre daha az anlamlı olduğunu da belirtmişlerdir. Ayrıca Kontopoulos ve Perotti, hükümetteki parti sayısı arttıkça, mali politikaların daha da gevşeyeceğini ve kamu borcunun büyümesinin ne Roubini ve Sachs’in güç yayılım indeksi ile ne de Ohlsson ve Edin’in önerdiği değişken ile ilgili olduğunu söylemişlerdir.

Perotti ve Kontopoulos 2002’deki çalışmalarında, 1979–1995 arası dönem için 19 OECD ülkesinde mali sonuçların belirlenmesinde bölünmüşlüğü rolünü araştırmışlardır. Mali politika oluşturmadaki bölünme, karar vericilerin sayısı ve bütçe sürecinin kuralları ile ampirik olarak ölçülmüştür. Karar vericilerin sayısı sırasıyla: Koalisyondaki parti sayısı ve kabinedeki bakanların sayısı ile ilgilidir. Bu belirleyicilerin her birini birbiri ile ve daha önceki açıklamalarla test ettikten sonra, kabine büyüklüğünün ve daha az derece de olsa koalisyon büyüklüğü ve ideolojinin, mali sonuçları etkilediğini ve mali sonuçların güçlü (robust) belirleyicilerinden olduklarını göstermişlerdir.

Spolaore (2004), alternatif hükümet sistemlerinde politik-ekonomik uyum modeli geliştirmiştir. Spolaore 3 farklı hükümet sistemini analiz ettiği çalışmada, bu sistemlerin göreceli performanslarının, toplumdaki siyasi bölünme derecesi (uyum politikalarına dair çatışan çıkarları olan siyasi aktör sayısı) ile şokların yayılma derecesine bağlı olduğunu bulmuştur. Sonuçlar, koalisyon hükümetlerindeki gecikmeli stabilizasyonları, koalisyondaki parti sayısı ile ilişkilendiren ampirik çalışma ile tutarlıdır. Alesina ve Perotti 1995’te yaptıkları çalışmayla, koalisyon hükümetlerinin tek partili hükümetlere kıyasla daha düşük başarı olasılığı olan mali uyum önlemlerini getireceğini bulmuşlardır. Ayrıca, bütçe açıklarının hükümetlerin mali düzenlemeleri geciktirmelerinden kaynakladığını da söylemişlerdir.

Volkerink ve De Hann (2001), literatürü 22 OECD ülkesinin 1971–1996 dönemine ait panel verilerini kullanarak birkaç yönden genişletmişlerdir. İlk olarak, bu tür araştırma alanında yapılmış önceki ampirik çalışmaların çoğunda rastlanan önemli eksikliklerden bir tanesinin, tahmini değerlerin temelinde bulunan teorik fikirlerin genellikle merkezi hükümete ait olmasına rağmen kullanılan verilerin, merkezi ve yerel hükümleri kapsadığını fark etmişlerdir. İkinci olarak, bölünmenin boyutunun yanı sıra başka bir teorik hipotezi daha analiz etmişlerdir: “Hükümetin

parlamento karşısındaki konumu, hükümetin ideolojik genel duruşu ile hükümetin siyasi bölünmesi.” Yazarlar, etkin parti sayısı ile aynı zamanda harcama yapan bakanların sayısının, merkezi hükümetteki bütçe açığını etkilediğini fakat ikincisinin etkisinin, hükümetteki etkin parti sayısına kıyasla daha sert ve daha güçlü olduğunu bulmuşlar ve bütçe açığının parlamentodaki parti sayısından da etkilediğini söylemişlerdir. Ayrıca, parlamentoda geniş bir çoğunluğa sahip hükümetlerin daha düşük açıklar verirken, parlamento ne kadar bölünmüşse, merkezi hükümetin bütçe açığının da o kadar büyük olacağını kanıtlarını sunmuşlardır. Çalışmanın hükümetin genel ideolojik duruşuna dair sonuçları, sol-kanat hükümetlerinin; sağ-kanat hükümetlere kıyasla daha büyük açık vermediğini fakat 70’lerde sol kanat hükümetlere göre sağ kanat hükümetlerin mali olarak daha sorumlu olduğunu ortaya koymuştur.

Hükümetlerin genel ideolojik duruşlarının, mali politikalara etkilerini inceleyen başka çalışmalarda yapılmıştır. Özellikle, sol hükümetlerin daha düşük işsizlik ve daha yüksek büyümeyi sağlayan genişleyici maliye politikaları izlemeyi tercih edecektir (Hibbs, 1977). Bu nedenlerden dolayı sol kanat hükümetlerin, sağ kanat hükümetlere kıyasla daha fazla bütçe açığı vermeleri beklenen bir durumdur.

Huber, Kocher ve Sutter (2003), Banzhaf oy gücü indeksini⁴ kullanarak koalisyon hükümetlerinde güç dağılımını ve hükümetin sağlamlığını, sırasıyla koalisyon partilerinin Banzhaf indeksinden standart sapmasıyla ölçmüşlerdir. Analiz sonuçları, hükümet koalisyon üyelerinin oy güçlerinin daha büyük oranda dağılmasının, 1970 ile 1990 yılları arasında OECD ülkelerindeki daha az borç birikmesine yol açtığını göstermiştir. Eşit güçlü koalisyon ortakları, veto güçlerini kullanarak herhangi bir işbirlikçi sonucu engellemeye karşı önyargılı davranmışlardır. Oy güçleri açısından farklı oranlara sahip partilerden oluşan koalisyon hükümetleri, borç seviyelerinde istikrarı yakalamada daha başarılıdır. Tüm bu kanıtlar, koalisyon hükümetlerinde güç dağılımının önemini vurgulayan modelleri desteklemektedir.

Ülkemizde de koalisyon hükümetlerine yönelik sınırlı sayıda da olsa ampirik çalışmalar mevcuttur. Tutar ve Tansel (2000), koalisyon hükümetleri ile seçimlerin 1960–1996 yılları arasında Türkiye’deki bütçe açığına olan etkilerini incelemişlerdir. Bu iki etkenin birlikte test edilmesi gerektiğini, çünkü seçim tarihlerinin koalisyon dönemi kadar etkili olduğunu ve bu etkilerin aynı zamanda siyasi konular da olduğunu tartışmışlardır. Bütçe açıklarındaki artış ile hükümetteki parti sayısı arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ve yıllık verilere bakıldığında iktidardaki siyasi parti sayısının seçimlerden daha önemli bir değişken olduğunu tespit etmişlerdir. Yıllık veriler kullanılarak yapılan analizin diğer bir bulgusu, hükümet sayısı ile karşılaştırıldığında, seçimlerin bütçe açıklarının açıklanmasında nispeten güçsüz kaldığıdır. Yıllık veriler kullanılarak yapılan analizde, koalisyonların, askeri müdahalelerin, petrol şoklarının, Kıbrıs Savaşının ve terörizmin bütçe

⁴ Banzhaf indeksinin ayrıntılı açıklaması için Huber vd., 2003, sy. 337 ve 347’ye bakınız.

açıklarına oldukça ciddi etkileri olduğu gözlemlenmiştir. 3 aylık verilerin kullanılması ile yapılan çalışma da seçimlerin, iktidardaki siyasal parti sayısının ve bakan sayısının bütçe açıklarına etkisinin olmadığı, ancak bu değişkenlerin harcama kalemlerindeki dağılımı etkilediği görülmüştür. Aylık verilerle yapılan analize bakıldığında ise seçim dönemlerinin, bütçe açıkları üzerinde oldukça ve bütçe harcamalarının (yatırımlar hariç) yapısına çok ciddi etkileri olduğunu tespit etmişlerdir. Tutar ve Tansel'in bu verilerde ortaya koyduğu en önemli bulgu, aylık veriler kullanılması durumunda seçim dönemlerinin bütçe açıklarına negatif etkilerinin olduğunu bulmalarıdır.

Karaca'nın (2003), daha önce bahsettiğimiz çalışmasının bir sonucu da Türkiye'de 1950–2002 döneminde bütçe açıklarının iktidardaki siyasal parti sayısı ile yakından ve doğrusal ilişki içerisinde olduğudur.

Kuştepelı ve Önel (2006), siyasal partilerin özelliklerinin Türkiye'nin mali açıklıkları, bütçe gelir ve giderleri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Siyasi bölünmeyi iki siyasi dağılım indeksi oluşturarak temsil etmişlerdir. Bunlardan biri; koalisyondaki parti sayısını da dikkate alarak tek parti ve koalisyon partilerini, diğeri ise yönetimdeki parti veya partilerin sağcı mı solcu mu olduklarını göstermektedir. Bu indekslerin de yardımıyla bölünme ve ideolojinin, bütçe açıklıkları üzerindeki etkilerini incelemişler ve bütçe açıklarının açıklanmasında hükümetlerin kutuplaşmasının, bölünmüşlüğüünün ve ideolojilerinin önemli bir rol oynamadığını bulmuşlardır. Yazarların en önemli bulgusu; Türkiye'de bütçe açıklarının ve kamu harcamaları artışının koalisyon dönemlerinde nispeten bir miktar daha fazla olduğudur.

Şenesen (2000), yaptığı çalışmada Konsolide Bütçe harcamalarına ilişkin ön tahminler (başlangıç ödenekleri) ile gerçekleşmeler arasındaki sapmaların nicel çözümlenmesinde kullanılan yöntemleri tartışmış ve 1983–1998 verileri ile sapmaların yapısını değerlendirmiştir. Çalışmada toplam harcamalardaki sapmalar ile ekonomik sınıflandırma kalemlerinin sapmaları ve fonksiyonel sınıflandırmada bütçe payları en büyük olan genel hizmetler, savunma, eğitim harcamalarındaki sapmalar 1983–1998 dönemi verileri ile ele alınmış, ayrıca kalemlerin sapmalarının toplam sapma içindeki payları değerlendirilmiştir. 1983–1998 dönemi bütçe harcama verilerine, gerek toplam ve gerekse kalemler itibarıyla bakıldığında gerçekleşen harcamaların öngörülenden önemli ölçüde saptığı ve bu sapmaların çoğunlukla yukarıya doğru, yani dönem boyunca harcamaların başlangıç ödeneklerini aştığı bulunmuştur.

Şenesen'e göre, bu genel yapı içinde toplam harcamalardaki sapmanın kaynağı olarak döneme özgü tek bir harcama kaleminin tanımlanması ya da enflasyon, seçim gibi etmenlerin öne çıkarılması da olanaklı değildir. Yazar, ekonomik sınıflandırmanın ana kalemleri açısından personel harcamalarının ve faiz ile faiz-dışı transfer harcamalarının dönüşümlü olarak belirleyici ağırlığından söz edilebileceğini belirtirken; fonksiyonel sınıflandırmanın ana kalemleri açısından ise, eğitim harcamalarındaki sapmanın öne çıktığını tespit etmiştir. Ayrıca, öngörülerle gerçekleşen değerleri karşılaştırma çabasının bütçe harcamalarının

başarımının değerlendirmesi açısından yararlı olmakla birlikte, mali disiplin kapsamında düşünüldüğünde tam yeterli olmayacağını belirtmiş ve harcamaları karşılayacak gelirlerin öngörülme başarımının da ortaya konulması gerektiğini söylemiştir.

2. KOALİSYON HÜKÜMETLERİ VE BÜTÇE YÖNETİMİ

Koalisyon dönemlerinde bütçenin hazırlanması, görüşülmesi ve uygulanması ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek sıkıntılar bir anlamda bütçe yönetimi açısından koalisyon hükümetlerinin tek partili hükümetlere göre daha başarısız olabileceğini bize tavsiye etmektedir.

Bütçenin hazırlanması, bütçe ile tahmin edilmeye çalışılan gelir ve gider rakamlarının saptanması ve bunları dengeli bir duruma getirerek; onayacak organa sunulmasıdır (Edizdoğan, 2008: 267). Türkiye'de bütçenin uygulanması konusunda hükümete bütçe kanunu ile verilen yetki, Maliye Bakanlığı örgütü aracılığı ile yürütülmektedir. Bu bağlamda bütçenin gelir ve gider kısmı ile ilgili tüm uygulamalarında en son yetki Maliye Bakanı'na aittir (Edizdoğan, 2008: 314).

Gelirlerin toplanması açısından Maliye Bakanlığı, tek bir şemsiye altında yönetilen bir sisteme işaret etmekle beraber, harcamacı kuruluşların farklı bakanlıkların şemsiyeleri altında olmasının koordinasyon problemine neden olacağı sezgisel olarak düşünülebilir. Maliye Bakanlığı bir üst şemsiye olarak farklı harcamacı kuruluşların üzerinde harcamaların yapılması ile ilgili son yetkili kurum olsa dahi sezgisel olarak Maliye Bakanlığı ile bu kuruluşlar arasında ciddi koordinasyon problemleri olabilmektedir. Harcamacı kuruluşlar ile son yetkili makam arasında ortaya çıkabilecek pek çok sorun Bakanlar Kurulunda Başbakanın yönetiminde kısmen de olsa çözülebilir. Ancak hükümetlerin farklı partilerden oluştuğu koalisyon hükümetlerinde bu tek şefflik, tek partili hükümetlere oranla daha zayıf olmakta, ilgili bakanlar kendilerini başbakandan daha çok kendi parti başkanlarına hesap verme zorunluluğunda hissetmektedir. İşte bu nedenlerden dolayı koalisyon hükümetlerinde harcamacı kuruluşların farklı bakanlara bağlı olması ve bu bakanların farklı partilerden gelmesi, koordinasyon mekanizmasında ve bütçenin hesap verme zorunluluğunun yerine getirilmesinde sıkıntılara neden olabilmektedir.

Ayrıca hükümetlerin tek parti yerine, birçok partiden oluşan koalisyon hükümetleri şeklinde kurulmasının, meclisteki bütçe görüşmeleri üzerindeki etkisi de olumsuz olmaktadır. Koalisyon dönemlerinde partiler, siyasi avantaj elde etme ile daha çok ilgilenmekte, kadrolaşmaya yönelmekte, seçmen tabanlarını kayırmaya yönelik politikaları tercih etmekte ve parti disiplinlerini kaybetmektedirler. Bu sebeplerden dolayı bu dönemlerde parti yönetiminden, delegelerden, bürokrasiden, baskı gruplarından gelen ödenek arttırma talepleri, bir ilke kararına dayanmaksızın kabul görmekte ve bütçelerin bütünlüğünü bozan ödenek önerilerinin kabul edilmesiyle de bütçe bütünlüğü bundan yara almaktadır.

İktisat ve Maliye bilimi yazınında “bütçe uygulaması” aynı zamanda bir yönetim becerisi göstergesidir. Bununla ilgili olarak altını çizebileceğimiz ve literatürde ortaya konulan önemli bir nokta, “bütçenin yönetimi” ve “kamu harcamalarının yönetimi ve etkinliği” gibi göstergelerin önemli yönetim göstergeleri olarak kabul edilmesidir (Kaufmann, 2008: 74). Hükümetlerin etkili bir şekilde sağlam politikalar üretme ve bu ürettiği politikaları uygulayabilme kapasitesini gösteren yani hükümetlerin etkinliğini ortaya koyan bu *iyi yönetim* göstergelerinin bir ayağını bütçenin gelir yönetimi oluştururken diğer ayağını da gider yönetimi oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel hipotezi, bu yönetim göstergelerinin, koalisyon dönemlerinde, tek partili dönemlere göre başarısının düşük olduğudur. Özellikle gider yönetiminin yukarıda açıklanan sebeplerden ötürü koalisyon dönemlerinde gelir yönetimine göre daha başarısız sonuçlar ortaya koyabileceği düşünülebilir.

3. MODEL VE VERİ

Bu çalışmada 1950–2006 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Genel bütçe kamu harcama ve kamu geliri değişkenlerinin bütçe tahmin ve bütçe gerçekleşme rakamları TÜİK (2007)’den elde edilmiştir. Kamu gelir tahmini (GEL_t^{TAH}), kamu gelir gerçekleşmesi (GEL_t^{GER}), kamu gider tahmini (GID_t^{TAH}), kamu gider gerçekleşme rakamı (GID_t^{GER}) ve GSMH değişkenleri için TÜİK’den elde edilen veriler cari fiyatlarla sunulduğundan, bu değişkenlerdeki enflasyon etkisinin arındırılmasında 1950=100 İstanbul Ticaret Odası Toptan Eşya Fiyat Endeksi kullanılmıştır. Hükümet türü (HUK), kriz (KR) ve askeri yönetim dönemleri (ASK) ile ilgili değişkenlere ait veriler pek-çok kaynağın taranması ile elde edilmiştir. Bu kesikli değişkenlerde göze çarpan önemli bir nokta tarihsel olayların o yılın herhangi bir ayında olabilme olasılığıdır. Tarihsel karakteristikte olan bu olayların hiçbirisi yılın başında ya da sonunda gerçekleşmemiştir. Basit bir çözüm yılın ilk ya da ikinci yarısında olmasında göre değer atamak şeklinde düşünülebilir. Bu çözümün aksine diğer çözüm ise olayın olduğu takvim yılını esas almaktır. Bu çalışma başlangıç aşamasında her iki veri sistemi için de ilgili analizleri uygulamış ve sonuçlar arasında ciddi bir fark bulmamıştır. Bu yüzden de olayın gerçekleştiği aya bakılmaksızın takvim yılı esas alınmıştır. Türk siyasi ve ekonomi tarihinde genelde bu gibi dönüm noktaları uzun kötü gidişler sonucu ortaya çıktığından her iki yöntem arasında farkın olmaması bir anlamda sezgisel olarak da doğru gözükmektedir.

4. ANALİZ VE SONUÇLARI

Koalisyon dönemleri ile tek partili hükümet dönemleri arasında ekonomik performans farklılıklarını inceleyen oldukça geniş bir literatür vardır. Bizim çalışmamızın bu literatüre katkısı bu literatürde yer almayan yeni bir değişkenin tanımlanmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için

regresyon analizi ve basit t-testi analizleri kullanılacaktır. Bu çalışmada yapılacak olan gerek regresyon gerekse de t-testi analizlerinde kullanılacak iki önemli değişken sırasıyla; bütçe giderlerindeki sapmalar (SGID) ve bütçe gelirlerindeki (SGEL) sapmalarıdır. Bu değişkenlerin hesaplanması için aşağıdaki denklemler kullanılmıştır:

$$SGID_t = 100 \cdot \frac{GID_t^{GER} - G_t^{TAH}}{GSMH_t} \dots\dots\dots(1)$$

$$SGEL_t = 100 \cdot \frac{GEL_t^{GER} - GEL_t^{TAH}}{GSMH_t} \dots\dots\dots(2)$$

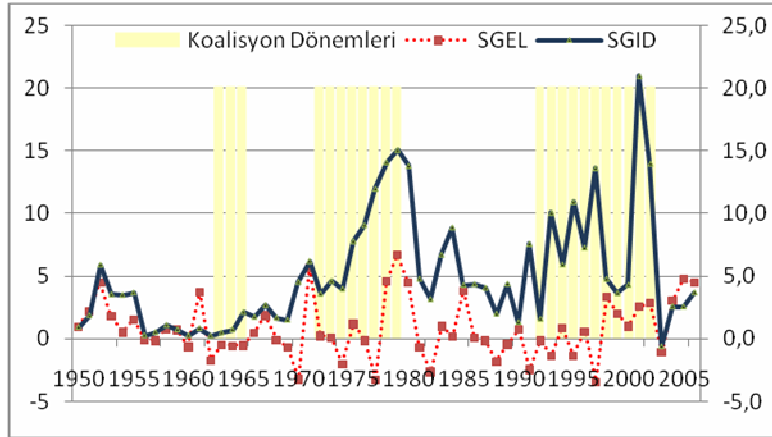
Bu tanımlar sırasıyla:

$SGID_t$: genel bütçe kamu gider sapmalarının GSMH'ya oranını ve

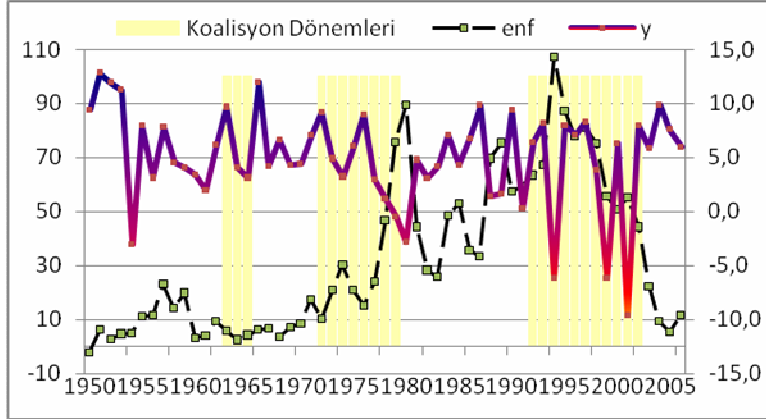
$SGEL_t$: genel bütçe kamu gelir sapmalarının GSMH'ya oranını göstermektedir.

Aşağıdaki şekilde (Şekil-1A), Türkiye'de 1950–2006 arası dönemde genel bütçe gelir sapmaları (SGEL) ve genel bütçe kamu gider sapmalarını (SGID) gösterilmektedir. 2001 yılındaki kriz döneminde SGID değişkeni bu çalışmanın kapsadığı 56 yıllık dönemin en yüksek değeri olan % 20'ler civarında gerçekleşmiştir. Şekil-1B'de ise aynı döneme ilişkin büyüme ve enflasyon verileri gösterilmektedir. Çalışmanın kapsadığı dönem aralığında ekonomik büyüme sürekli zikzaklar çizen bir görüntü sergilerken enflasyon ise 1970'lerin başlarından itibaren giderek kötü bir seyir izlemiştir.

Şekil 1-a: 1950–2006 Dönemi Genel Bütçe Gelir ve Giderlerindeki Sapmanın GSMH'ya Oranı

Şekil 1-b: 1950–2006 Dönemi Büyüme ve Enflasyon Oranları

Notlar: SGEL: genel bütçe gelirlerindeki sapmanın GSMH'ye oranı, SGID: genel bütçe giderlerindeki sapmanın GSMH'ye oranı, enf: enflasyon oranı (TÜFE), y: reel GSMH büyüme oranı.

Regresyon analizine geçmeden önce iki temel hipotezi sınamak için basit t-testi analizi uygulanacaktır. Bu analizde sınanmak istenen temel referans nokta: Tek partili hükümetler ile çok partiden oluşan hükümetler arasında genel olarak bütçe uygulaması açısından bir fark olup olmadığını sınamaktır. Daha gerçekçi olarak, sistematik açıdan temel hipotez tek partili hükümetlerin tahminsel hatalarının çok partili hükümete oranla daha az olduğu şeklindedir. İstatistikî olarak bu hipotezler şu şekilde kurgulanabilir:

Hipotez-1: Koalisyon dönemleri ile tek partili dönemler karşılaştırıldığında; $SGEL_t$ her iki dönemde sistematik olarak birbirinden farklı değildir.

Hipotez-2: Koalisyon dönemleri ile tek partili dönemler karşılaştırıldığında; $SGID_t$ her iki dönemde sistematik olarak birbirinden farklı değildir.

Aşağıdaki tabloda, 1950–2006 yılları arasında (57 yıl) gelir ve giderlerdeki sapma oranlarına ilişkin betimleyici istatistikler sunulmaktadır. Gelirde meydana gelen sapma nispeten düşük olup genel olarak GSMH'nin % 1'inden daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Koalisyon dönemlerinde bu rakam yaklaşık olarak %0,9 civarında iken tek partili hükümet dönemlerinde de yaklaşık % 0,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Giderlerdeki sapma (SGID) ise ortalama olarak % 5,5'ler civarında gerçekleşmiştir. Bu yüksek sapma değeri her iki hükümet tipinde de pozitif olması bir anlamda kamu harcamalarının sistematik olarak artış göstermesine işaret eden önemli bir bulgudur. Standard hatalara da bakıldığında ortalamaya göre gelirdeki sapma için geniş bir sapma bandı var iken giderlerdeki sapma ortalamasına göre bu bant nispeten dar bir bant olduğu gözlemlenmiştir. Bu betimleyici göstergeler, Türkiye'de

kamu harcamalarının sistematik olarak bütçe başlangıcında düşük tutulduğunu ve ancak gerçekleşen harcamaların sistematik bir şekilde bu tahminin üzerinde çıktığını tavsiye etmektedir. Hükümet tipleri çerçevesinde bakıldığında, tek partili hükümet dönemlerinde yapılan hatanın çok partili hükümet dönemlerinde yapılan hatadan daha küçük olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Tek Partili ve Koalisyon Hükümeti Dönemlerinde Bütçe Gelir ve Gider Tahminlerinden Sapma Oranları (GSMH % si Olarak)

		N	ORT.	S.SAPMA
Gelirde Sapma SGEL	HUK_t=0	35	0,92	2,27
	HUK_t=1	22	0,59	2,41
	Toplam	57	0,79	2,31
Harcamada Sapma SGID	HUK_t=0	35	3,31	2,90
	HUK_t=1	22	9,06	9,70
	Toplam	57	5,53	6,95

Notlar: HUK=0 tek partili hükümet; HUK=1 koalisyon hükümeti dönemi; ORT: ortalama; S.Sapma: Standard sapma.

Yukarıda belirtilen hipotezlerin sınanması için yapılan t-testi sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Gerek SGEL ve gerekse de SGID serilerinin t-testi analizlerine tabi tutulmadan önce bu serilerin koalisyon ve tek partili dönemlerine ait varyansların (her iki değişken için) homojenliklerinin araştırılması için Levene testi uygulanmıştır. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi SGEL ve SGED için hesaplanan ve anlamlılık düzeyini gösteren sig- α değerleri sırasıyla 0,964 ve 0,004 olarak hesaplanmıştır. Gelirdeki sapmaların varyansı eşit [sig- α (SGEL)=0,964>0,05] ve giderdeki sapmaların varyansın farklı [sig- α (SGEL)=0,004<0,05] olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar çerçevesinde hesaplanan t-testi sonuçları tablonun sağ tarafında sunulmuştur. Tablodan da gözlemleneceği gibi, SGEL için kurgulan sıfır hipotezine ait t-değeri (-0,518) ve bu değere ait olasılık düzeyi (sig- α =0,606) bu hipotezi reddetmemize neden olmuştur. Diğer bir deyişle tek ve çok partiden oluşan hükümet dönemlerinde ortaya çıkan genel bütçe gelirlerinde sapmalar sistematik olarak birbirlerinden farklı değildir.

İkinci hipotez için ise sonuçlar birinci hipotezden farklılaşmaktadır. Bu hipotez için hesaplanan t-değeri (2,705) ve bu değere ait olasılık düzeyi (sig- α =0,013) sonucunda bu hipotez reddedilmiştir. Diğer bir deyişle koalisyon dönemlerinde ortaya çıkan genel bütçe giderlerinde gözlemlenen sapmalar tek partili dönemlerde karşılaşılan sapmalara göre çok yüksek değerler almakta ve değerler bu dönemlerde tesadüfi değil sistematik bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2: Koalisyon ve Diğer Dönemlerin Karşılaştırılmasına Ait t- testi Sonuçları

		Levene Testi		t-testi	
		F	Anlamlılık sig- α	t-değeri	Anlamlılık sig- α
SGEL	Varyans Varsayımı				
	Varyanslar Eşit	0,002	0,964	-0,518	0,606
	Varyanslar Eşit Değil				
SGID	Varyanslar Eşit	8,906	0,004		
	Varyanslar Eşit Değil			2,705	0,013

Notlar: GSAP: Kamu gelirleri tahmini ile gerçekleşmesi arasındaki farklılık oranı, HSAP: Kamu giderleri tahmini ile gerçekleşmesi arasındaki sapmaya ilişkin oran.

Yukarıdaki sonuçları daha sistematik bir şekilde analiz etmek için bu çalışma En Küçük Kareler (EKK) yöntemini kullanılarak aşağıdaki iki adet regresyon modeli tahmin etmiştir:

$$\ln(SGID_t) = \beta_0 + \beta_1 [\ln(y_t)] + \beta_2 HUK_t + \beta_3 ASR_t + \beta_4 KR_t + \beta_5 [\ln(\Pi_t)] + e_{1t} \quad (3)$$

$$\ln(SGEL_t) = \beta_0 + \beta_1 [\ln(y_t)] + \beta_2 HUK_t + \beta_3 ASR_t + \beta_4 KR_t + \beta_5 [\ln(\Pi_t)] + e_{2t} \quad (4)$$

Bu modellerde t ilgili dönemi (yıllı temsil ederken) :

y_t GSMH % büyüme oranı

Π_t : enflasyon

HUK_t hükümet türü (0 tek parti iktidarı; 1 koalisyon hükümeti),

ASR_t askeri yönetim/muhtıra (0 seçilmiş yönetim; 1 askeri yönetim/muhtıra),

KR_t Türkiye ve dünyadaki krizler (0 kriz yok ise; 1 kriz dönemi),

e_{it} (i=1,2). Hata terimi. Normal dağılıma sahip olduğu varsayılan bu hata terimlerine ait istatistikî özellik: $e_{it} \sim N(0, \sigma^2)$.

Yukarıda da açıklandığı gibi SGID ve SGEL değişkenleri 1 ve 2 numaralı denklemler kullanılarak hesaplanmış ve bu hesaplamalarda kullanılan veriler TÜİK (2007)'den elde edilmiştir. Reel büyüme (y) serisi, reel GSMH verisine yıllık büyüme hızı formülünün kullanılması ile

hesaplanmıştır⁵. Hükümet türü (HUK), kriz (KR) ve askeri yönetim dönemleri (ASK) ile ilgili değişkenlere ait veriler pek-çok kaynağın taranması ile elde edilmiştir.

- **HUK=0 olduğu yıllar:** 1950–1962 arasındaki Demokrat Parti ve askeri yönetim dönemlerini kapsayan 12 yıl, 1966–1971 arasındaki Süleyman Demirel hükümeti dönemleri, 1980–1991 arasındaki askeri dönem ve Özal Hükümeti dönemleri ve 2002–2006 arasındaki AKP hükümeti dönemleridir.
- **ASK=1 olduğu yıllar:** 1960 ve 1961, 1971 muhtırası, 1980–1982 arası dönem.
- **KR=1 olduğu yıllar:** 1973 ve 1974 Kıbrıs ve Petrol krizleri, 1991 Körfez krizi, 1994 5 Nisan krizi, 1999 Sakarya ve Kocaeli depremleri ve 2001 finansal krizi.

Çalışmanın kapsadığı 1950–2006 yılları arasındaki belirli dönemlerde (özellikle 1970'lerin ikinci yarısı ve 1990'lı yıllarda) enflasyon ciddi bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Enflasyonun yüksek, dirençli ve oynak (volatile) seyir izlediği dönemlerde geleceğe yönelik tahminlerde ciddi sıkıntılar oluşturabilir. Bütçe tahmini açısından yılın başı (bütçe tahmini) ile sonu (bütçenin gerçekleşmesi) arasında fiyat değişmelerinden kaynaklanan hataları kısmen de olsa kontrol edebilmek için modele enflasyon (II) değişkeni ilave edilmiştir.

Verilerin ölçüm birimi etkilerinden arındırmak (scale effect), verilerin dağılımlarının normal dağılıma yaklaşmasını sağlamak ve regresyon analizlerinde tahmin edilen parametrelerin esneklik olarak okunabilmesini sağlamak amacı ile tüm seriler reel hale dönüştürüldükten sonra logaritmaları alınması gerekli bir işlemdir. Bu değişkenlerin bazı yıllarda aldığı değerler negatif olduğundan, sayı eksenini üzerinde tüm seriler 10 birim sağa kaydırılmış (negatif değerlerden kurtarılması için) ve elde edilen serilerin logaritmaları alınmıştır⁶.

Yukarıda kurgulan regresyon modellerine ait sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur. İlk iki model olan Model-1A ve Model-1B'de bağımlı değişken harcama tahminindeki sapmalardır. Bu modellerdeki tek farklılık enflasyonun A regresyonuna dâhil edilirken B regresyonuna dâhil edilmemiştir. Gider sapmalarına ait her iki modele (Model1A ve Model1B) ait R^2 ve F istatistikleri bu modellerin başarılı olduğunu göstermektedir.

⁵ $SGID_t$ ve $SGEL_t$ değişkenlerinin hesaplanmasın enflasyondan arındırma işleminin herhangi bir etkisi yoktur.

⁶ Bu değişkenlerden en düşük değer -% 9 ile 2001 yılındaki büyüme oranıdır. En düşük rakamın -9 olması nedeniyle, sabit olarak 10 rakamı kullanılmıştır.

Tablo 3: Regresyon Analizi Sonuçları(*)

	Model-1: Harcama Tahmininden Sapma ln(SGID)		Model-2: Gelir Tahmininden Sapma ln(SGEL)	
	Model 1-A	Model 1-B	Model 2-A	Model 2-B
Sabit	2,81*** [10,25]	3,37*** [16,11]	2,76*** [10,33]	2,67*** [14,74]
ln(y)	-0,27*** [-3,89]	-0,30*** [-4,08]	-0,12 [-1,77]	-0,12 [-1,74]
HUK	0,19** [2,74]	0,27*** [3,67]	-0,03 [-0,39]	-0,57 [-0,59]
ASR	0,06 [0,67]	0,09 [0,92]	-0,05 [-0,49]	-0,06 [-0,56]
KR	-0,22 [-1,54]	-0,18 [-1,29]	-0,17 [-1,41]	-0,18 [-1,44]
ln(II)	0,14** [2,94]		-0,02 [-0,41]	
R²	0,52	0,44	0,08	0,07
Ad-R²	0,47	0,39	0,02	0,03
F	10,94	10,04	0,76	0,92
DW	1,71	1,63	1,94	1,92
Cond.Index	11,52	9,72	12,48	8,75

Notlar: Parametre tahminlerinin altında parantez içerisinde verilen değerler ilgili parametre tahmine ilişkin t-istatistiği değeridir. *, **, *** ise ilgili parametre tahmininin sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Koalisyon hükümetlerinin olduğu dönemlerde (HUK=1) harcama tahminindeki sapma esnekliği pozitif ve istatistikî olarak anlamlı bulunmuştur. Harcamalardaki sapmanın ekonomik büyüme esnekliğini (lny), Model1A -0,27 ve Model1B -0,30 olarak tahmin etmiştir. Bu sonuçlar istatistikî açıdan %1 düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu esneklik bize, daralmaların olduğu dönemlerde, harcamalarda artış yönünde sapmalar olduğunu göstermektedir. Bir anlamda bu sonuç bize, Türkiye’de ilgili dönemde aktif bir şekilde Keynezyen politikalar izlendiğini tavsiye etmektedir. Enflasyonun dâhil edildiği Model1A’da kamu harcamalarındaki sapmanın enflasyona göre esnekliği 0,14 olarak tahmin edilmiştir. Bu esneklik için hesaplanan t-değeri 2,74 olup bu değer bu parametrenin %5 düzeyinde istatistikî olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Askeri yönetim ve kriz dönemlerine ilişkin parametrelere ilişkin değerler istatistikî açıdan anlamlı bulunmamıştır.

Enflasyon ve ekonomik daralma gibi makroekonomik durumları kontrol etmek için kurgulanan regresyon analizi sonuçlarına göre koalisyon

dönemlerinde genel bütçe giderlerinde ortaya çıkan sapmaların GSMH'ye oranı yaklaşık olarak % 2 civarındadır. Diğer bir deyişle koalisyon dönemlerinde bütçe giderlerinde ortaya çıkan sapmanın GSMH'ye oranı % 2 dolaylarındadır ve bu rakam istatistikî olarak anlamlıdır.

Model-2A ve Model-2B ise gelirdeki sapmalara ilişkin kurgulanan regresyon modeli sonuçlarını göstermektedir. Bu modelde kullanılan açıklayıcı değişkenlerin tamamı başarısız bulunmuştur. Bu sonuç bir anlamda gelirdeki sapmalar ile giderdeki sapmaların ayrı ayrı incelenmesi gerektiğinin altını çizmesi açısından önemlidir. Gelirdeki sapmaları açıklayacak başka modellerin kurgulanması gerekmektedir.⁷ Bu kurgu bu çalışmanın cevaplandırmak istediği soru ile ilgili olmadığı için biz bu soruyu diğer bir araştırma konusu olarak düşünmekteyiz.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye 1950–2008 yılları arasında geçen 59 yıllık dönemin yaklaşık 23 yıllık kısmında koalisyon hükümetleri ve geri kalan 36 yıllık kısmında ise tek partili hükümetlerce yönetilmiştir. Buna ilave olarak giderek olgunlaşan demokrasi tecrübesi içerisinde azınlık hükümetleri ve askeri dönemlere de şahit olan Genç Cumhuriyet, bir diğer bakış açısı ile hükümet olmanın zor olduğu bir çerçeve çizmektedir. Cumhuriyet tarihinde hükümet ömrünün ortalama olarak 1 yıl 5 ay olduğu bu durumu destekleyen önemli bir delildir.

Bu çalışma bütçe tahmini ile bütçe gerçekleşmesi arasındaki farkı hükümetlerin bütçe yönetim başarılarını ölçmede kullanılabilecek önemli bir yaklaşımla (proxy) değişken olarak tanımlamaktadır. Hükümetler yönetsel olarak, yıllık olarak hazırlanan bütçe gelir tahminleri ile gider tahminleri yapmakta ve yılsonunda ortaya çıkan rakamlar bu tahminlere ne kadar yakınsa bütçe yönetim performansları o denli başarılı olmaktadır. Çalışmanın kapsadığı 1950–2006 yılları arasında hükümetlerce 57 adet genel bütçe hazırlanmış ve bu bütçe hazırlıklarında gelir ve gider tahmininde bulunulmuştur. Hükümetlerin gelir ve gider gerçekleşmelerinin tahminlerle tam olarak uyuşması beklenese de ortaya çıkan farkın çok büyük olmasının da çok arzulan bir durum olmadığı ortadadır. Koalisyon dönemleri ile tek partili hükümet dönemlerini birbirlerinden ayrıştırılması ve bu hükümetleri bütçe yönetim performansı açısından değerlendirilmesi bu çalışmanın araştırdığı temel sorudur.

Yapılan analizler göstermiştir ki genel bütçe gider tahminleri ile genel bütçe gider gerçekleşme rakamları arasındaki fark, koalisyon hükümetleri dönemlerinde tek partili hükümet dönemlerine göre istatistikî olarak daha fazladır ve bu fark tesadüfî değil sistematiktir. Gelir tahmini ile gelir gerçekleşmeleri arasında bu şekilde bir ayrışma tespit edilememiştir.

⁷ Bu çalışmanın cevaplandırmak istediği soru kapsam olarak bu bağlantıyı kurmamaktadır. Bu yüzden biz bu soruyu ileride araştırılacak bir konu olarak düşünmekteyiz.

Enflasyon ve ekonomik daralma gibi makroekonomik durumları kontrol etmek için kurgulanan regresyon analizi sonuçlarına göre koalisyon dönemlerinde genel bütçe gider tahmini ile gerçekleşmesi arasında farkın GSMH'ya oranının tek partili hükümetlere göre %2 civarında daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın ortaya koyduğu diğer bir sonuç ise hükümetlerin büyümede meydana gelen değişmelere tepki olarak Keynezyen politikalar uyguladıklarıdır.

KAYNAKÇA

1. AKARCA, Ali T ve Tansel Aysit, "Economic Performance and Political Outcomes: An Analysis of the Turkish Parliamentary and Local Election Results Between 1950 and 2004", **Public Choice**, C.129, S.1-2, s.77-105, 2006.
2. ALESİNA, Alberto, "Politics and Business Cycles in the Industrial Democracies", **Economic Policy**, s.57-98, Nisan 1989.
3. ALESİNA, Alberto ve Allan Drazen, "Why are Stabilizations Delayed?", **The American Economic Review**, C.81, S.5, s.1170-1188, 1991.
4. ALESİNA, Alberto ve Roberto Perotti, "The Political Economy of Budget Deficits", **IMF Staff Papers**, C.42, S.1, Mart 1995.
5. ALESİNA, Alberto ve Roberto Perotti, "Income Distribution, Political Instability and Investment", **European Economic Review**, C.40, s.1203-1226, 1996.
6. BULUTOĞLU, Kenan, **Kamu Bütçesi, Kamu Harcamaları, Kamu Borçları**, Batı Türkelî Yayıncılık, İstanbul, 2004.
7. BUSSİÈRE Matthieu ve Christian Mulder, "Political Instability and Economic Vulnerability", **International Journal of Finance & Economics**, C.5, S.4, s. 309-330, 2000.
8. CUKIERMAN, Alex, Sebastian Edwards ve Guido Tabellini, "Seigniorage and Political Instability", **NBER Working Paper Series**, No: 3199, 1989.
9. DE HAAN, Jakob ve Jan-Egbert Sturm, "Political and Institutional Determinants of Fiscal Policy in European Community", **Public Choice**, C.80, S.1-2, s.157-172, 1994.
10. DE HAAN, Jakob ve Jan-Egbert Sturm, "Political and Economic Determinants of Budget Deficits and Government Spending: A Reinvestigation", **European Journal of Political Economy**, C.13, S.3-4, s.739-750, 1997.

11. DE HAAN, Jakob, Jan-Egbert Sturm ve Geert Beekhuis, “The Weak Government Thesis: Some New Evidence”, **Public Choice**, C.101, s.163–176, 1999.
12. DRAZEN, Allan ve Vittorio Grilli, "The Benefit of Crises for Economic Reforms", **American Economic Review**, C.83, S.3, s.598–607, 1993.
13. EDİZDOĞAN, Nihat, **Kamu Bütçesi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008.
14. EREN, Ercan ve Melike Bildirici, “Türkiye’de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık; 1980–2001”, **İktisat, İşletme ve Finans**, C. 16, S. 187, s.27–43, 2001.
15. FRANZESE, Jr., Robert, “Electoral and Partisan Manipulation of Public Debt in Developed Democracies, 1956-90”, **Institutions, Politics and Fiscal Policy**, R. Strauch, J. Von Hagen (editörler), Kluwer Academic Press, s.61-83, 2000.
16. GASIOROWSKI, Mark J., “Macroeconomic Conditions and Political Instability: An Empirical Analysis”, **Studies in Comparative International Development**, C.33, S.3, s.3-19, 1998.
17. HIBBS, Douglas A., Jr., “Political Parties and Macroeconomic Policy”, **The American Political Science Review**, C.71, S.4, s.1467–1487, 1977.
18. HOSSAIN Akhand Akhtar ve Anis Chowdhury, **Open-Economy Macroeconomics For Developing Countries**, Edward Elgar Yayıncılık, Haziran 1999.
19. HUBER, Gerald, Martin Kocher ve Matthias Sutter, “Government Strength, Power Dispersion in Governments and Budget Deficits in OECD-Countries. A Voting Power Approach”, **Public Choice**, C. 116, s.333–350, 2003.
20. KARACA, Orhan, “Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri, Tek Parti Hükümetleri ve Ekonomi”, **İktisat, İşletme ve Finans**, C. 18, S. 207, s.90–100, 2003.
21. KAUFMANN, Daniel; A. Kraay ve M. Mastruzzi, **Governance Matters VII: Aggregate and Individual Governance Indicators, 1996-2007**, Washington, DC: The World Bank, 2008.
22. KONTOPOULOS, Yianos ve Roberto Perotti, “Government Fragmentation and Fiscal Policy Outcomes: Evidence from OECD Countries”, **Fiscal Institutions and Fiscal Performance**, J. Poterba ve J. von Hagen (editörler), Chicago, 1999.
23. KUŞTEPELİ, Yeşim ve Gülcan Önel, “Türkiye’de Hükümetlerdeki Politik Parçalanma ve İdeolojinin Bütçe Üzerine Etkileri: 1976–2004”, **İktisat, İşletme ve Finans**, C. 21, S. 243, s.55–66, 2006.
24. MILLER, Victoria, “Political Instability and Debt Maturity”, **Economic Inquiry**, C.35, S.1, s.12–27, Ocak 1997.

25. OHLSSON, Henry ve Per-Anders Edin, “Political Determinants of Budget Deficits: Coalition Effects Versus Minority Effects”, **European Economic Review**, C.35, s.1597–1603, 1991.
26. ONUR, Sara, “Literatürde Ekonomi-Politika İlişkisi”, **İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C. 6, S.1, Sıra: 4, No: 191, 2004.
27. PEROTTI, Roberto ve Yianos Kontopoulos, “Fragmented Fiscal Policy”, **Journal of Public Economics**, C.82, s.191–222, 2002.
28. PINHO, Maria Manuel, “Political Models of Budget Deficits: a Literature Review”, Universidade do Porto, Faculdade de Economia do Porto, **FEP Working Papers**, S.138, , 2004.
29. ROUBINI, Nouriel ve Jeffrey Sachs, “Government Spending and Budget Deficits in the Industrial Economies”, NBER Working Papers, No: 2919, Nisan 1989a.
30. ROUBINI, Nouriel ve Jeffrey Sachs, “Political and Economic Determinants of Budget Deficits in the Industrial Democracies”, **European Economic Review**, C.33, s.903–933, Mayıs 1989b.
31. SPOLAORE, Enrico, “Adjustments in Different Government Systems”, **Economics & Politics**, C.16, S.2, s.117–146, 2004.
32. ŞENESEN, Gülay Günlük, “Başlangıç Ödenekleri ile Kesinleşmiş Harcamaların Karşılaştırılmalı Çözümlemesinde Performans Değerleme Ölçütleri”, 15. Türkiye Maliye Sempozyumu, 15–17 Mayıs 2000.
33. TUTAR, İbrahim ve Aysit Tansel, “Political Business Cycles, Institutional Structure and Budget Deficit in Turkey”, **Economic Research Forum Working Paper**, No. 2019, 2000.
34. VOLKERINK, Björn ve Jakob De Haan, “Fragmented Government Effects on Fiscal Policy: New Evidence”, **Public Choice**, C.109, S.3–4, s.221–242, 2001.
35. YALANSIZ, Nedim, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961–2002**, Buke Yayınları, İstanbul, 2006.
36. YILMAZ, Kamil, “Enflasyonun Ekonomi Politik Analizi, Denetlenemeyen Siyasi Elitler”, **Görüş Dergisi**, S.54, s. 62-69, 2003.
37. Zaman Gazetesi, “**Dünya Bankası: Koalisyon Ekonomiyi Zorlar**”, 24 Mayıs 2007.
38. Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistikî Göstergeler**, 1923–2006, Yayın No: 3114, 2007.